

Rumee Ahmed. *Sharia Compliant A User's Guide to Hacking Islamic Law*. California: Stanford University Press, 2018. 247 sayfa.

Ayşe Aktaş

Bayburt Üniversitesi
ayseaktas@bayburt.edu.tr
orcid: 0000-0002-5334-5470
doi: 10.20519/divan.667678

British Columbia Üniversitesi'nde İslam Hukuku bölümünde öğretim üyesi olan ve hukuk, teoloji, felsefe ve hermenötik gibi alanlarda araştırmalarını sürdüren Rumee Ahmed, burada değerlendirilecek *Sharia Compliant A User's Guide to Hacking Islamic Law* adlı eseri dışında İslam hukuku alanı ile ilgili *Narratives of Islamic Legal Theory*, *The Oxford Handbook of Islamic Law*, *The Objectives of Islamic Law* adlı kitapların da müellifidir. *Sharia Compliant*'ta İslam toplumunda süregelen yanlışlıkların aslında toplumun tümünde gözlemlenen hususlar olduğuna değinen yazara göre Müslüman toplumda birçok şeyin yanlış olmasının ana sebebi, İslam'ın düzgünce yaşanmaması ve İslam hukukunun doğru kullanılamamasıdır. Ona göre İslam hukuku düzgünce uygulansa anlatılan toplumsal problemler ortadan kalkacaktır. Müslüman toplumunun, bütün problemlerin kaynağı olduğu yönündeki tezleri benimsemeyen yazara göre asıl sorun Müslümanların İslam hukukuyla ilişkisinin standardın altında olmasıdır. Hz. Peygamber'in ümmetine güvenerek "Ümmetim hata üzerine birleşmez" şeklinde buyurduğu söyleyen yazar, Müslüman toplumun her zaman adaleti benimsemesi ve ortak hareket etmesi durumunda yanlışlardan kurtulacağını söyler. Her halükarda İslam hukukuyla toplumun ilişkisi yeniden ele alınmalıdır ve bu ilişkideki problemler toplumdan değil de dinî liderlerden kaynaklanmaktadır (ss. ix-x). Ancak yazarın İslam ümmetinin bunca yıllık problemlerinin, sadece İslam hukukunun düzgünce uygulanmasıyla çözüleceğine dair öngörüsü pek isabetli görünmemektedir.

Yazara göre kitabın ana konusunu teşkil eden *hacking* bir şeyi daha iyi ve verimli hale getirmek için mevcut araçların kullanım sürecini tasvir eden modern bir terimdir. Sistem içinde çalışmakla ilgili olan *hacking* terimi mevcut araçları hiçbir şeyi kırıp dökmeksizin daha iyi çalışır hale getirmek

anlamındadır ve bu anlamıyla İslam hukuk geleneğinin yüz akı olduğu bir dönemi ifade eder. Ona göre bu dönem, başlangıcından Müslüman âlimlerin hukuki prensipleri ve toplum tarafından tasdik edilmiş değer kodlarını koydukları zamana kadarki süreçtir.

Yedi bölümden oluşan eserin Birinci Bölümünde şeriat, İslam hukuku ve hacking meseleleri ele alınır. Hacking olarak isimlendirdiği antik İslam hukuk pratiğinin ayrıntılarını göstermeyi hedefleyen yazar modern dönemde şeriatın siyasi bir hale büründüğünü vurgular, birçok şeriat tanımı olduğunu ve bunlardan hangisinin gerçek, hangisinin sahte şeriat olduğunu tespit etmek için objektif bilgi kaynaklarının belirlenmesi gerektiğini söyler. Bu noktada İslam hukuk metinleri, Müslüman inancı ve pratiği, şeriat hakkında bize objektif bilgi sağlayan iki kaynaktır. Yazara göre şeriatla ilgili birtakım mitler vardır ve bu mitlerin tespiti günümüz Müslümanları için bir kurtuluş kaynağı olan şeriatın potansiyelini ortaya çıkarmanın ilk adımıdır (s. 20). Sayıları temelde beş olan bu mitler şunlardır: i. Sadece tek bir resmî şeriatın olduğu inancı; ii. şeriatın asla değişmeyeceği; iii. şeriat hakkında sadece âlimlerin konuşabileceği; iv. İslam hukukunun Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer aldığı; v. tüm Müslümanların İslam Hukuku'na göre yaşadığı (s. 19).

Birinci mitle ilgili olarak yazar İslam hukukuyla şeriatın birbirinden farklı şeyler olduğunu ve ikisi arasındaki farkın daima akılda tutulması gerektiğini vurgular. Yazara göre Müslümanlar vahiy kesildiği günden beri hangi kitapların tam olarak doğru, hangilerinin yanlış olduğunu bilmemektedir ve önümüzde birçok İslam hukuk metni ve birçok İslam hukuku versiyonu vardır. Müslümanlar, her biri de şeriatı temsil ettiğini söyleyen bu anlayışlardan kendilerine en iyi sunulanı seçerler. Yazar, tabiatı gereği şeriatın tek bir şekilde anlaşılamayacağını vurgular (s. 21). Öte yandan tâbiî fakih Katade b. Diâme'nin (ö. 117/735) de dinin tek, şeriatın ise muhtelif olduğunu söyleyerek iki kavramı birbirinden ayırdığı ve şeriatı “farzlar, hadler, emir ve nehiyeler” şeklinde tanımladığı hatırlanmalıdır. Yazar tek bir resmî şeriat olmadığına, veli onayı olmadan bir kızın kaç yaşında evlilik yapabileceğine dair alt sınırın Cezayir'de 19, Mısır'da 18 ve Yemen'de 15 olmasını örnek verip tek bir şeriat olsa üç farklı sınırın olamayacağını belirtir. Hukuk kendi başına şeriat değildir, aslında hukuklar (yasalar) şeriat hakkında yapılan iddialardan ibarettir ve şeriat “ilahî bir ideal,” İslam hukuku ise “ideali yakalamaya çalışan bir insan teşebbüsü”dür (s. 23).

İkinci Bölüm “İslam Hukuku Neden Hack'lendi?” başlığını taşır. Bu bölümde yazar öncelikle “hacking” kavramını etraflıca anlatır. Bazı arzu edilen değişiklikleri gerçekleştirmek için mevcut sistem içinde çalışmayı, yani hacking'i gerçekleştirmek için öncelikle sistemin dili öğrenilmelidir.

Çünkü sistemin mevcut kodlarını kullanarak farklı ya da yeni şeyler ortaya çıkarılması ancak sistemin dilini öğrendikten sonra mümkün olacaktır. Bu ise derin dinî bağlılık isteyen bir süreçtir. Müslümanlar şeriatı hacklerken eski geleneğe saygı duymuş ve meydana gelen değişiklikleri daha iyi anlamak için o geleneğin içinde çalışıp zamanla değişen hukuka müracaat etmişlerdir. Hacking, İslam hukukunun temellerini parçalara ayırma değil bilakis ondan yeniden değişik yorumlar çıkarma ve İslam hukukunu canlandırma anlamındadır. Hacking sürecinde İslam hukukunun temel kaynakları Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadisleri asla değişmez, sabit olarak kalır, ulemanın bunlardan çıkardığı yorumlar yeni ve farklı şartları göstermek için değişir (s. 36).

Hack, fıkhi merkeze alan, fıkhı göre düşünüp yaşayan toplumlar için hem değişen dünyaya adapte olmak hem de gelişmek için önem arz eder. Nitekim İslam hukuk alimleri ilk zamanlarından beri İslam hukukunu hack'lemişler (s. 37) ve bunu kendi istek ve arzularına göre değil de İslam hukukunun belirli kuralları olarak bilinen usul-i fıkhı dayanarak yapmışlardır (s. 39). Yazar "İslam hukuku neden hacklendi?" sorusunu, toplumsal ortamın hack'i gerekli kılmış olmasıyla cevaplar. Nitekim mezheplerde zamanla değişen bazı uygulamalarda bu durum gözlemlenir. Mesela Hanefi mezhebinde bir dönem namazda, Kur'an'ın tercümesinin okunabileceği görüşü benimsenmişse de kısa bir zaman sonra namazda Kur'an'ın sadece Arapçasının okunabileceği görüşü benimsenmişti. Şafii mezhebinde 11./17. asra kadar, zekatın sadece halifeye verilebileceği kabul edilirken daha sonra hayır kurumlarına ve ihtiyaç sahibi kişilere de verilebileceği kanaati kabul edilmiştir (s. 48). İslam tarihi boyunca birçok zor hack yapılmıştır ve Müslüman âlimler bin yılı aşkın bir süredir etik dili kullanarak İslam hukukunu haclemektedirler. Nitekim önceleri resmî olan kölelik artık gayriresmidir (s. 61). Önceden Mekke'de kahve yasakken günümüzdeyse Kral Abdülaziz kapısının tam karşısında Starbucks vardır. Yazarın ifadelerine göre bu ve benzeri birçok örnek, yeni durum ve şartlara göre hukukun yenilendiğini gösterir (s. 62).

Üçüncü Bölümde "İslam Hukukunu Kim Hack'ledi?" konusu ele alınır. Yazarın söylediğine göre İslam hukukunu Müslüman hukuk âlimlerinin hacklediğinde şüphe yoksa da burada akla "hukuk âlimi kimdir?" sorusu gelir. İslam dininde resmî bir hiyerarşi olmadığına göre bir âlimin meşru olup olmadığı nasıl belirlenecektir? Bu soruya cevap olarak yazar, fakihlerin kendilerini Hz. Peygamber'in varisleri, geleneğin koruyucuları ve vasîleri olarak tanımladıklarını söyler (s. 68). Osmanlı döneminde yaşanmış, tarihî kaynaklarda geçmeyen fakat hukuk âlimlerince anlatılagelen ve âlimler, İslam hukuku, hükümet ve toplumsal başarı arasındaki bağlantıyı gösteren iki hikayeye yer verir. İlk hikayede âlimler devlet üzerinde sul-

tandan daha çok söz hakkına sahipken, diğerinde sultan âlimler üzerinde baskındır ve İslam hukukuna göre verilen bir hükmü sultanın, istediği şekilde değiştirebilmesi âlimlere göre toplumu bozmaktadır.¹⁷ Buradan hareketle yazar, bir toplumun ilerlemesini devletin İslam hukukuna bağlılığıyla ölçer. Bunu da âlimlerin, “siyasilerin İslam hukukuna saygı gösterdiği oranda, kendilerinin de devlette güçlendiği ve toplumun da refah içinde yaşayıp ilerlediği”ne dair ifadeleriyle delillendirir. Yazar, gerçekte bu durumun sadece sultanla ilgili olmadığını, tüm siyasi elitlerin daima İslam hukuk âlimlerinden daha çok güce sahip olduklarını ve âlimlerin görüşlerini keyiflerine göre kabul veya reddettiklerini söyler (s. 71). Nitekim tarih boyunca siyasi otoriteye karşı mücadele eden nice âlim, mücadeleyi daima kaybetmiştir. Ebu Hanife, Süfyan Sevri, Malik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Buhari, Taberi, Cüveyni, Ayn Kudat, İbn Rüşd, İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve Serahsî gibi yüzlerce âlim siyasi elitlerin zulmüne uğramıştır (s. 72).

“İslam Hukuku Nasıl Yamandı?” başlığını taşıyan Dördüncü Bölümde yazar yamalamak anlamına gelen *patching* kelimesi üzerinde durur. Ona göre *patching*, hukuku gerçek anlamda kalıcı olarak değiştiren bir şey değildir ve sadece hukuk içerisinde alınmış geçici bir önlemdir. Ulemanın sürekli olarak kullandığı *patching* metotları istihsân, telfik ve istislahdır (s. 100). Aslında bunlar içerisinde, çünkü sözlükte dikmek, yamamak, eklemek anlamına gelen *telfik*, *patching* teriminin birebir karşılığıdır. Yazar üç metottan bahsetmişse de İslam hukukçularının bu maksatla kullandığı yöntemler bunlarla sınırlı değildir. Yazar istihsânın geçmişte daha işlevsel olduğunu, günümüzdeyse bu vasfını nispeten kaybettiğini ve halihazırda sadece zaruret, örf veya serbest seçme (tahayyur)¹⁸ sebebiyle istihsan yapıldığını belirtir (s. 102).

Beşinci Bölüm “İslam Hukuku Nasıl Hack’lendi?” konusunu ele alır. Yazar, Kur’an’ın ve hukukun yorumlanması yoluyla İslam hukukunun hack’lendiğini söyler. Hukuk da hukuk geleneği içerisinde kaleme alınan fıkıh kitapları üzerine yazılan şerh, haşiye, muhtasar ve tahkik türü eserlerle yorumlanmıştır (s. 130). Bu bölümdeki “İyi hack, kötü hack ve politik güç” başlığından hack’lerin “iyi ve kötü” hackler olarak ikiye ayrıldığı anlaşılır. Yazar cinsiyet eşitliğini dikkate almadan yapılan hackleri iyi hack olarak

17 İlk örnekte fakihlerin kararını kabul eden Sultan Fatih (2. Mehmet), yazarın ifade ettiğine göre istese bu kararı kabul etmeyebilirdi. Aslında bu örnekte fakihler sultandan daha çok söz hakkına sahipmiş gibi gözükse de son söz sultana aittir. Devlette aslolan siyasî güç olup İslam hukukunun etkisi daha azdır. İkinci hikâye ise Sultan 4. Mehmet döneminde yaşanmış bir olaya dairdir.

18 İstihsânın bu türü fıkıh usulü kitaplarında yer almayıp yazarın kendi tasnifi ve klasik istihsân çeşitlerinden hangisini kastettiği net değildir.

görmez ve buna Suudi Arabistan'da kadınlara yapılan haksızlıkları, kadınların birçok şeyden mahrum kalmasını örnek verir (s. 153).

Altıncı Bölüm "İslam Hukuku Ne Zaman Hack'lendi?" başlığını taşısa da bu bölümde yazar, ulemanın İslam hukukunu hacklerken karşı karşıya kaldıkları politik, sosyal ve ekonomik üç büyük iç baskıyı inceler. Yazar, Üçüncü Bölümde olduğu gibi burada da siyasi elitlerin İslam hukukunun hacklenmesinde en etkin kişiler olduklarını vurgular. Çünkü kaba bir güce sahip olan siyasiler topluma istediklerini yaptırmaktadır. Ulemanın gücüyse siyasilerin gücü gibi baskın olmayıp insanların dine değer vermeleri sonucunda toplumun onlara verdiği değerle bağlantılı olarak ortaya çıkar (s. 188). Bölüm başlığıyla bölümün muhtevası pek uyumlu değildir.

Yazar "İslam Hukuku Nerede Hack'lendi?" başlıklı Yedinci Bölüme "...hackler bir gecede olup biten şeyler değildir, aksine birçok fıkıh âliminin yıllarca çalışmasının sonucudur." diye başlar. Ona göre bazı hackler birkaç yıl, bazıları on yıllar almıştır. Mesela Hindistan'da hazırlanan *Fetâvâ-yı Hindîyye*, Osmanlı'da hazırlanan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* ve Endonezya'da *Ukûdü'l-lücceyn* üzerine yapılan şerhler uzun zaman almıştır (s. 191). İslam hukukunun nerelerde hacklendiğine gelince bunların ilki sivil toplum kuruluşlarıdır. Diğerleri ise şemsiye örgütler, eğitimle ilgili enstitüler, online hacker toplulukları ve sadece zina ile ilgili meseleleri inceleyen bir kuruluştur. Kitapta "Muslim for Progressive Values," "Karamah," "Sisters in Islam," ve "Women Living Under Muslim Laws" sivil toplum kuruluşlarına örnek olarak verilir. Bu kuruluşların birçoğu lokal olarak kurulmuştur ve İslam hukukunun savunduğu cinsiyet eşitliği, insan hakları ve dinî özgürlük gibi meselelerle ilgilenmektedir. Bunların dışında kadının imamlığını meşru hale getirme, aile içi şiddeti kaldırma ve eşcinsellerin haklarını yükseltmeye yönelik hukuki argümanlar da ileri sürmektedir (s. 196). Muhtemelen tamamı Amerika Birleşik Devletleri'nde olan bu kuruluşlar ayrıca incelenmelidir. Zira yazarın verdiği bilgilere göre bu kuruluşlar İslam hukukunda yeri olmayan bazı konulara dair faaliyetler de yürütmektedir. Şemsiye örgütler ise şehirlerde ve bölgelerde Müslümanları temsil eden "Islamic Society of North America," "The Muslim Council of Britain," "The Federation of Islamic Organizations in Europe" ve "The Muslim Judicial Council of South Africa" gibi organizasyonlardır (s. 197). Bu şemsiye kuruluşlar sosyal hizmet, camilerde meydana gelen çekişmelerde arabuluculuk, milyonlarca kişinin katıldığı büyük konferanslar düzenlemek ve Müslümanlara şeriati en iyi nasıl takip edeceklerini anlatmak gibi faaliyetler yapar. Ayrıca Müslümanların günlük yaşamlarıyla ilgili hangi gıdaların helal olduğu, Ramazan ayının ne zaman başladığı, evliliğin nasıl yapılacağı, cenazenin nasıl kaldırılacağı gibi birçok meselelerde onlara yol gösterecek birçok âlim de bu kuruluşlarda yer alır (s. 198).

Yazara göre eğitimle ilgili enstitüler, cami kültürü son 20 yıldır fenomen olan seyyah âlimler tarafından bozulmaya başlayınca ortaya çıkmaya başlamıştır. Zakir Naik, Habib Munzir Almusawa, Farhat Hashmi, Habib Ali Jifri ve Amr Halid gibi seyyah âlimler gittikleri yerde büyük kalabalıklara hitap etmektedir. Fakih olmayan ancak çeşitli konular hakkında konuşan bu kişiler, İslam hukukunu hacklemeleri hakkında yalan söyleyip İslam hukukunu kalıcı bir şeymiş gibi gösterirler. Halbuki her birinin İslam hukukundan anladığı şey birbirinden farklıdır. Nitekim Amr Halid hukukun manevi boyutuna odaklanırken, Zakir Naik İslam hukukuna bilimsel bir bakış açısı katmakta, bir kısmı ise kolonileşme öncesi metinlere odaklanmaktadır (ss. 201-202). Online hackerler ise ancak 20 yıllık bir geçmişe sahiptir. Yaygınlaşmaya başladığından beri birçok kişi tarafından kullanılan internet, günümüzde de İslam hukukunu hacklemek için kullanılmaktadır. İnternet aracılığıyla milyonlarca Müslüman tartışma forumlarına üşüşmüş ve buralarda şeriat hakkındaki düşüncelerini paylaşmaya başlamışlardır. Uzun süreli online diyaloglar, tartışma forumları, yalnızca birkaç yıl sonra Müslüman toplumlarda ortaya çıkacak hukuki tartışmaların hack'lenmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim Amine Vedud'un karışık bir şekilde Cuma namazı kılınması ve kadının imam olması hakkındaki düşünceleri, internet aracılığıyla yayılıp birçok grup tarafından kabul edilmiş ve İslam hukukunun bu faaliyetlere izin verdiği düşünülmüştür (s. 210).

Sonuç olarak kitap günümüzde İslam hukukunda ahkâmın değişmesi meselesini, farklı bir bakış açısıyla ve kendine özgü birtakım terimlerle ele almaktadır. Bu yönüyle ilgi çekici olan eser İslam hukukunun güncellenmesi bağlamında önemli hususlara yer verse de bazı eksiklikler de içermektedir.